

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Prasmė nevilties metu

Skaitydama Juozo Apučio noveles, pajuntu, kaip užplūsta praėjusio laiko liūdesys – lyg vėsi banga, kurioje atsispindi šilta žalio vasaros rytmečio šviesa. Žmonės tose novelėse gyvena savo gyvenimus, ne labai ko tikėdamiesi, gal net nesuprasdami, kodėl jiems taip vieniša ir liūdna, kodėl kasdienė rutina varo tokią neviltį. Nors rytais ir saulė šviečia, ir dangus plyti aukštai virš galvos, ir ankstyvo rudens voratinkliai panašūs į rasos brangakmenių pribirusius spąstus.

Žmogus, netgi gyvendamas nevilties laike, turi suprasti savo egzistencijos prasmę. Negi jeigu ji yra nuvertinta. Neįvertinta. O gal net paniekinta. Niekas šiaip sau neateina į šią žemę – kad ir kiek būtų kartojama, kad viskas priklauso nuo sėkmės, nuo atsitiktinumo, nuo likimo ar nuo galios bei įtakos. Kad mažutis ir skurdus gyvenimas negali būti stulbinamas – bent jau to gyvenimo šeiminkui. Kad jis nėra malonė.

Ar iš tiesų tie, kurie turi daug galios, įtakos ir turto, yra savo gyvenimo šeiminkai? Kokia jų egzistencijos prasmė? Būti turtingais ir įtakingais? To per mažai. Būti kilniais ir dorais? To beveik užtektų. Būti teisingais? Tai beveik neįmanoma. Nes teisingumas susijęs su liūdesiu. Kristus jį sekė panorėjusiam turtuoliui pasakė – jei gu nori eiti su manimi, atsisakyk savo turto. Palik jį. Ir turtuolis nuliūdo, nes jam pasidarė gaila savo turto.

Mes visi panašūs į tą turtuolį, nesvarbu, kad turto turime mažiau ar visai mažai. Panašūs tuo, kad mums gaila palikti tai, ką turime. Mes paskui Kristų norime eiti (jeigu, aišku, norime) su savo ryšuliais ir rakandais, puodais ir šeimyninių relikvijų dėžutėmis. Barškėdami ir tarškėdami, stenėdami kaip apsunkę kupranugariai. Ieškodami patogesnės šalikelės – nes jeigu su nešuliais įklimpsi į molį ar smėlį, ar pūks telsi į balą, bus sunku išsikapanoti.

Užtat nenuostabu, kad kuo toliau, tuo labiau imsime nuo Jo atsilikti. Juk visa ta, ką tempame, iš prisirišimo ar iš užsispyrusio gobšumo, panešti sunku. Ir kuo toliau, tuo labiau mums neateina į galvą, kad ten, kur eina Jis, viso to nereikės. Visų šitų ryšulių, dėžučių, varpelių. Tad kodėl mums nuo to neišsilaisvinus? Nepalikus šalikelėje?

Ne pandemijos, ne pervartos, ne valdžios pasikeitimas moko išminties. To moko bėgantis laikas – žinoma, jeigu pats sugebi sustoti ir paklausti savęs, ar man reikia egzistencijos kaip prasmės, ar tegu ją nusprendžia aplinkybės, likimas ar naujai išrinkta valdžia. O gal pakanka tiesiog egzistencijos, susietos su pakankama materialine gerove, patogiu gyvenimu ir neįkyria politika.

Ir vis dėlto sunku patikėti, kad net ir tokio žmogaus, kuriam pakanka „tiesiog“ egzistencijos, kartais neištinka keistas, nepaaiškinamas liūdesys. Kurį žmogus stengiasi pamiršti ir nuslopinti. Bet liūdesys galingesnis. Jis vis tiek kada nors prasiverš, ir jo niekas nebesulaikys.

Renata Šerelytė

Romualdas Rakauskas. Iš ciklo „Žydėjimas“ (1974–1984)

Kovo laukimas

*Nuo dabar aš jau būsiu labai užsiėmęs,
(Birželio dabar vidurys!), aš tai lauksiu
Jau pavasario kito, bet ne gegužio, ne žiedonio,
O tik to – prie nubudusių karklų –*

*To pažliugėlio, to su kovais – to vasario ir kovo,
Kai viskas tik dar prieš akis net ir man. Dieve, Dieve,
Kaip uždainuojančių katinų ir ledokšnių meto
Visada man reikėjo.*

*Bet kai jau ateis, nors, tiesa, dar negreitai –
Kol kas dar nėra jam čia vietos –
Taip mokėsiu tada juo stebėtis, grožėtis,
kad negudriausias tas noras praeiti!*

*Jam išgaruos iš galvos, pats nustebęs
Linksmintis jis ir linksmins,
Kol jau reikės nenorom pasakyti:
Kur tavo ranka? Patamsy juk nebematau tavo rankos.*

Henrikas Algis Čigriejus

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

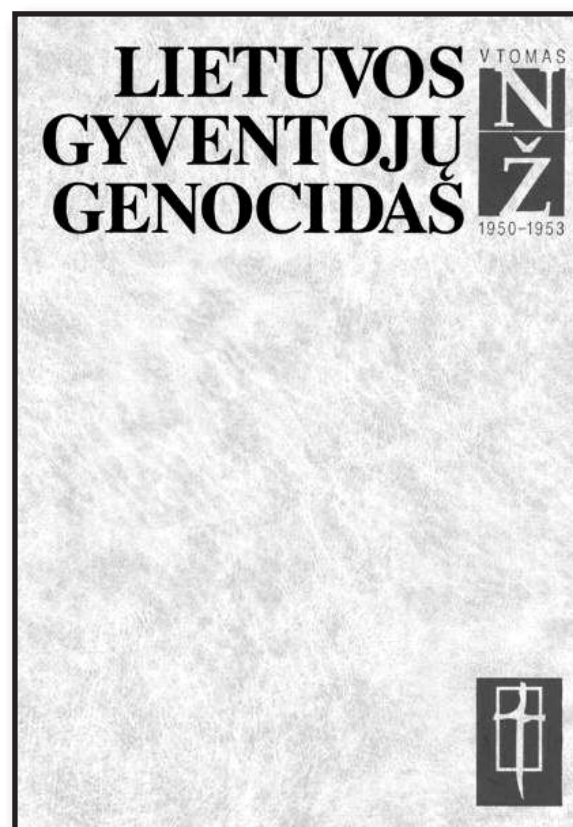
Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Prasmė nevilties metu • 2-as psl. Algis Vaškevičius. Fotografijos ir leidiniai dar kartą primena skaudžią tremties istoriją • 3-as psl. Astrida Petraitytė. Širdingieji Vaižganto šeimos reikalai (3) • 4-as psl. Primirštoji klasika. Juozas Aputis. Horizonte bėga šernai. Novelė • 6-as psl. Audronė Girdzijauskaitė. Atminties šuliniai (6). Ištrauka iš prisiminimų knygos • 7-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. „Sunkus amžius“ • 8-as psl. Renata Šerelytė. Krėslė su detektyvu. Apie nematomus žudikus

Kitame numeryje: Pokalbis su epidemiologijos doktorante ir knygų kūrėja Agne Ulyte
Krėslė su detektyvu: nemarioji klasika – Agatha Christie

Fotografijos ir jų komentarai primena 1989-ųjų metų ekspedicijas į tremties vietas, parvežant tremtinių palaikus ir statant ten paminklus. Parodos rengėjų nuotraukos

Išleistas naujas knygos-vardyno „Lietuvos gyventojų genocido“ tomas

Fotografijos ir leidiniai dar kartą primena skaudžią tremties istoriją

Algis Vaškevičius

Kovo 18 dieną duris lankytojams po kelių mėnesių pertraukos dėl karantino atvėrė ir Kauno IX forto muziejus. Dar tebegaliojant karantinui šis muziejus kvietė aplankyti virtualią parodą „Lietuvos laisvės ženklai prie Laptevų jūros 1989 m.“. Dalis šios parodos fotografijų buvo eksponuojama ir Kauno kolegijos menų ir ugdymo fakultete. Praėjusiais metais šias fotografijas buvo galima pamatyti ir Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, taip pat kituose Lietuvos miestuose.

Parodos rengėjai priminė, kad 1989 m. vasario 16-osios vakarą Kauno muzikiniame teatre Sąjūdžiui paskelbus Lietuvos politinės nepriklausomybės deklaraciją, viena Lietuvos jaunimo grupė pasiryžo pastatyti keturis paminklus sovietinio genocido aukoms atšiauriausioje tremties vietoje – Lenos upės deltos salose. Tais metais į Sibirą buvo surengtos penkios ekspedicijos, dviejų iš jų nariai į Lietuvą parvežė tremtinių palaikus.

Pasiruošimas Lietuvoje šių paminklų statybai truko 20 savaičių, o pačios statybos Sibire – penkias 1989-ųjų liepos ir rugpjūčio savaites. Kaip prisimena šios ekspedicijos vadovas dr. Rimantas Plėštys, šių paminklų projektą sukūrė Vilniaus dailės aka-

demijos Kauno filialo studentas Sigitas Mickevičius, tose vietose darbuosiu nemažai jaunų žmonių, paminklus statyti baigiamajame etape padėjo ir šešios Jakutijos organizacijos.

„Paminklai buvo pastatyti, ir ištisus 28-erius metus apie tuos darbus nebuvo jokios žinios, niekas apie juos nekalbėjo. Tik 2017 metų vasarą, kai sužinojome, kad organizuojama nauja ekspedicija į tas vietas, jos dalyvių paprašėme pažiūrėti, kokia mūsų statytų paminklų būklė, juos patvarkyti“, – pasakojo ekspedicijos vadovas.

Praėjusiais metais surengto tradicinio kino festivalio „Nepatogus kinas“ metu buvo pristatytas ir visiškai naujas lietuvių multimedijų agentūros „Nanook“ kurtas dokumentinis pasakojimas apie tremtinius-lapteviečius. „ŽYMĖS: pereiti praeitį“ – inovatyvus, interaktyvus ir įtraukiantis pasakojimas, kuriam pirmą kartą Lietuvoje panaudota *web doc'o* forma.

Šis projektas pasakoja apie tai, kaip ekspedicijos „Lapteviečių pėdomis“ dalyviai vėl leidosi į kelionę Lenos deltos link, savo jėgomis įveikdami daugiau kaip pusę tūkstančio kilometrų. Nueiti kilometrai, perplauktos upės ir perkopti kalnai nebuvo pagrindinis šios ekspedicijos tikslas – žygeiviai keliavo link Laptevų jūros, norėdami įrodyti, kad tremties istorija – ne tik taškas laiko juostoje, o tęstinis procesas, apie kurio pasekmes iki šiol kartas

nuo karto išgirstama beveik kiekvienoje Lietuvos šeimoje.

Fotografijų parodos rengėjai teigia, kad sovietų okupuotoje Lietuvoje pokalbiai apie tremtis ir lagerius buvo labai lakoniški, mažai ką pakeitė ir Dailios Grinevičiūtės prisiminimais nutraukta tylą apie tremtį prie Laptevų jūros. Sovietinio saugumo ausų ir akių buvo mokyklose, universitetuose, darbovietėse, vidaus ir užsienio kelionių turistinėse grupėse, lėktuvuose, netgi šeimose, o už antisovietinę veiklą grėšė priverstinis dalyvavimas vis dar rusenančiame Afganistano kare arba darbas likviduoti Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius.

1989-aisiais besiruošiant paminklų statybai, jaunuoliams reikėjo išspręsti daugybę įvairiausių problemų, gauti oficialius leidimus juos statyti pasienio zonoje, karinės bazės teritorijoje, prieš tai parengus dešimtis dokumentų. Iš viso Lietuvoje paminklų statybos projektą parėmė 28 organizacijos.

„Galima sakyti, kad sudėtinėmis paminklų dalimis tapo ir paminklų bei pamatų projektai, ir Justino Marcinkevičiaus žodžiai paminkliniams užrašams, ir titano vamzdžiai, ir lėktuvas, ekspedicijos dalyvius nuskraidinęs prie Lenos, ir darbams vykdyti reikalingi drabužiai, įrankiai, konservai, kitas dalyvių maistas. Ir net spiritas, vaistai, dezinfekavimo priemonės, valčių varikliai, benzininiai pjūklai, kiekviena nemokamai suteikta radijo ar televizijos eterio ar neapmokestinta telefoninio pokalbio minutė, taip pat – nesuskaičiuojamos paramos lėšos. Tuo metu visi suprato, kad paminklai būtinai turi būti pastatyti“, – pabrėžiama Kauno IX forto muziejaus pranešime.

Baigiamajame paminklų statybos Lenos deltoje etape šios ekspedicijos dalyviai, paminklų dalys, darbo priemonės, maistas, drabužiai ir kiti reikmenys gabenti lėktuvais, sraigtasparniais, baržomis, žvejybiniais kateriais, valtėmis („kungasais“), visureigiais, savivarčiais, traktoriais. Muziejininkų teigimu, tik spėję sugrįžti, ekspedicijos dalyviai susikabino rankomis Baltijos kelyje.

Tada nepalyginamai labiau už paminklų statymą rūpėjo Lietuvos nepriklausomybė – būtent todėl publikacijos ir kita aktuali informacija apie Lietuvos laisvės ženklus Laptevų jūroje ilgą laiką nebuvo afišuojama. Tik dabar, prabėgus trisdešimčiai metų, ši tema tampa ypač svarbi tiems, kurie domisi tragiška tautos istorija ir nori suvokti masinių Lietuvos gyventojų tremčių reikšmę.

Šiam tikslui tarnauja ir jau beveik tris dešimtmečius leidžiamas vardynas, skirtas Lietuvos gyventojams, nukentėjusiems nuo Sovietų Sąjungos diktatoriaus Josifo Stalino režimo. Kovo mėnesį Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo

Širdingieji Vaižganto šeimos reikalai (3)

Astrida Petraitytė

Tęsinys. Pradžia 2021 m. kovo 13 d. „Kultūroje“

Gal sutriksime dėl kunigo purkštavimų prieš savo luomo atstovus, dėl gana „eretiškų“ pasisakymų. Laiškai nušviečia ir jo kelią kunigystėn. Tumas 1926 m. rugsėjo 8 d. laiške Klimienei prisipažįsta, kad a. a. Motina jį, dešimtą ir paskutinį vaiką, „atidavusi“ Bažnyčiai; ji buvusi labai dievobaiminga, jis pats jaunystėje tokio gyvo tikėjimo neturėjęs, bet kunigu „padariusi“ viena Motinos malda prieš „labai gražų Madonos paveikslą“: parkludžiusi jį, aštuoniolikmetį, „labai gražiais, gausiais ir ilgais plaukais, kuriais aš didžiavausi“, tada „ir verkdamas, pati stačia, pavedė mane dideliu tikėjimu Dievo Motinos globai, kad manęs moterys nesubalamutytų“ (p. 120).

Moterys, regis, kunigo nesubalamutijo, bet jų draugijos juk nevengė, ir šiaip netapo sausu dogmatiku. Jis ir „demaskuoja“ save: „Aš širdyje bedievis, nes Dievo buvimo gyvai savyje nejaučiu, tai aš niekados nieko nesmerčiau už tariamąją ir kitų bedievybę“ (p. 154). Vis dėlto Tumas kunigystės, krikščionybės ir Dievo neišsižada ne tik formaliai: „Jokia materialybė tokios stiprybės žmonijai neteikia, kaip tikėjimas Dievu, kurį mes bandome vaikiškai sumesti, o ne jausti savyje“ (p. 147). Jis kalba apie „praktišką religijimą“ – moralumą, teisybę, žmoniškumo siekį.

Prieš farizejišką katalikybę kunigas Tumas vis purkštuoja; tarkim, nuo jo kliūva dvasininkui ir politikui Mykolui Krupavičiui, „kuris ir toliau nuodys pusę lietuvių, dengdamasis ‘Kristaus dėsniais!’“ (p. 159).

Kunigo didieji autoritetai gali kiek ir nustebinti, štai jis pataria „žentui“ Lesauskiui: „Reikia pažinti Aristotelis, Platonas su Sokratu. <...> Ir pati teologija šv. Tomo Akviniečio („Summa Theologiae“) iščirkinta ant Aristotelio soso“ (p. 533).

1929 m. sulaukęs 60-mečio (ir galybės sveikinimų) Tumas praneša: „Šiandien M[inistrų] kabinetas paskyrė man 800 litų pensijos, tai duonos nepritrūksiu, o dirbti dar galiu ir labai noriu“ (p. 261). Vis dėlto, sulaukęs gausių pagerbimų, kun. Tumas jaučia nuoskaudą: „Mūsų Arkivyskupas [išnaša: Juozapas Jonas Skvireckas] netarė nė žodelio. Taip-pat Nunciatūra. Taip-pat visa krikščioniškoji opozicija, net neišskiriant Teologijos fakulteto“ (p. 528). Mat nors jis nepartinis, bet ir opozicijai nepriklausęs, nepadedas jai dirbti!

▲ ▲ ▲

Tumas neslepia savo draugiškumo Antanui Smetonai, jau ir „autoritaru“ tapusiam: „Mano simpatijos su dabartiniais tvarkdariais. Žinai Lietuva reikiama pavaldyti diktatoriškai; bačkininkų ‘laisvės’ tai ko-

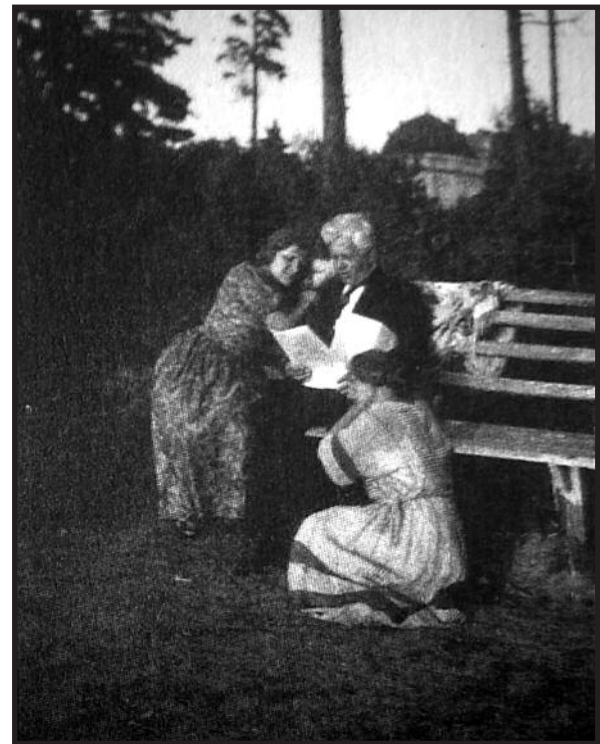

Aš – jubilias, 1924 m. rugsėjo 8 d. sukakęs 55 metus amžiaus, savo palangiškės šeimos tarpe.

munistiniai puvėsiai ir tik dėl fasono liaud[ininkai] ir kiti jų pasiilgsta. Kaimas ramus ir patenkintas“ (p. 182). Bet turime nepamiršti – ir Vaižgantas primena – kad juodu su Smetona sieja sena ne šiaip bičiulystė – darbuotė Lietuvos ir lietuviybės labui. (Yra progos prisiminti, kad 1923 m. viešai net Valstybės teatre kreipėsi į prezidentą Aleksandrą Stulginskį, prašydamas iš kalėjimo paleisti A. Smetoną, pats už tai pelnydamas vienos paros namų areštą).

1926 m. gruodžio perversmo ir po to ištikusio A. Smetonos režimo Tumas nepiešia dramatiškomis spalvomis. Kitądien po 17-os įvykių: „Ūpas pakilus. Viena gaili, kad tai atsitiko per Prezidento Griniaus numatytaį jubiliejus šventimą. Tai doras gerbtinas vyras, idealiausias prezidentas“ (p. 131). (Tarp Tumo surašytų numatomų ministrų Širingo pavardė vėl reikalautų rengėjų išnašos: Šilingas). Kitų metų pradžioje Tumas reziumuoja: „Bet viskas esti gerai, kas gerai pasibaigia. Mūsų troškimas, kad tik būtų dabar Lietuvoj stipra, tvirta ir vienybės bent tiek, kiek elementarinis protas reikalauja“ (p. 132).

Tumas turėjo galimybę apsilankyti pas Smetoną, ir tuo naudojosi ne tiek asmeniškai bičiulystei paliudyti, kiek patalkinti sprendžiant susidariusias keblias, užtarti nemalonėn patekusius. Kai dėl 1929 m. gegužės 6 pasikėsinimo prieš Voldemarą net 29 asmenims iškelta byla ir „pusė jų gavo mirties bausmę“, Tumas, kartu su kitais, ėmėsi „puldinėti“ į Karo ministeriją, į Prezidentą: atakuoti per telefoną ir telegramomis“. Ir kai Smetona „visiems, be jokių

Čia aš skelbiu dangaus migdolos didžioms nusidėjėlėms pp. Jonuškaitei ir Kubertavičienei, 1924.IX.8.

išimčių mirties bausmę kasavo“, sulaukė iš Tumo entuziastingos telegramos: „Hosanna Tautos Vadui, kuris už kraują krauju nemoka! Palaiminti gailėtingieji!“ (p. 254). Bet Tumui dar teks minti Prezidentūros slenkstį „laisvinant“ iš kalėjimo valdžios kritikus, pvz., Juozą Eretą; „Eretas už tai dovanojo man padėkos knygele“ (p. 385).

O ruošiantis 1932 spalio 16-ą švesti „Viltis“ (o kartu, pasak Tumo, ir „pažangininkų-tautininkų“) 25-metį, tarsi atsidūstama: „Tiek laiko išėjo, kaip mudu su A. Smetona pradėjom planingai ir sąmoningai veikti, lietuvių tautos ‘dvasią’ tvarkyti ir mūsų išvartytoji vaga dar neužžėlė. Kaipgi dabar man A. Smetona palikti?“ (p. 377). (Internetinėje enciklopedijoje pasitiksliname: „Viltis“ – politikos, visuomenės ir literatūros laikraštis, įsteigtas A. Smetonos ir J. Tumo Vaižganto Vilniuje; 1907–1913 m. leistas tris kartus per savaitę, 1913–1915 m. – dienraštis).

Vis dėlto 4-am dešimtmečiui stojus, Tumo suširašinėjime su Klimu išryškėja nuostata: Seimas, kad ir kvailiojantis, valstybės gyvenime reikalingas.

▲ ▲ ▲

Laiškuose greta tik patiems korespondentams/adresatams svarbių asmenybių (pvz., ir Vaižganto nuotaiką įtakojanti tarnaitė-virėja), sutinkame ne vieną Lietuvos istorijon įėjusį veikėją, ne tik Smetoną.

Įdomus ir prieštaringas susidėlioja (daugiausia iš Tumo ir Klimo atsiliėpimų) Augustino Voldemaro paveikslas – kintęs ir chronologiškai. Tumas jį vertina kritiškai dar kaip kolegą Lietuvos universitete. Štai 1926 m. vasarį: „Voldemaras darosi toks brutalis, jog sunku su juo net posėdžiauti. Visgi jis normalus su visais savo gabumais“ (p. 88). Ir Barbora turi progos atsiliėpti apie Voldemarą – 1927-ųjų spalį mūsų Ministrą pirmininką, atvykusį Romon, „labai gražiai priėmė italai, net pats Mussolini Pasuontinybės atvažiavo pietaut, tai retenybė“ (p. 476). Klimas apie Voldemaro vaidmenį sprendžiant tarptautinius Lietuvos klausimus atsiliėpia itin teigiamai: „Keletą dienų pabuvęs su juo Genevoj ir Paryžiu, sugebėjau įvertinti, kokią milžinišką pagėją mes turime tame mažo ūgio žmoguje.<...> Mes neturime nė vieno Lietuvoj žmogaus, kurs galėtų tokioj aukštumoj atsistoti pasaulio politikoj“ (p. 181; 1927 m. gruodis). Vėliau Klimas apgailėstaus, kad Voldemaras pasirodė nevertas jo ditirambų.

Dėl priverstinio Voldemaro atsistatydinimo 1929 rugsėjo 19-ą Tumas, regis, neapgailėstauja, dargi su teatrališku žaismingumu praneša apie nutikusią „didžiausią nelaimę“ – „nulūžo du viso Kauno pažibu: filodendras ir premieras“ (p. 262). O 1930-aisiais („ištrėmus“ Voldemarą iš Kauno į Platių kleboniją) tarsi reziumuoja šio buvusio valstybės vyro vaidmenį: „Tai blogas Lietuvos genijus, egoistas ir žadintojas labai žemų jaunimo instinktų“ (p. 296).

Tęsinys kitame numeryje

Atkelta iš 2 psl.

centras išleido 576 puslapių apimties knygą-vardyną – tai daugiau kaip 30 metų rengiamo tęstinio leidinio „Lietuvos gyventojų genocidas“ (toliau – Vardynas) V tomo antroji dalis. Vardynui medžiaga pradėta rinkti dar 1989 m., kai buvo įsteigta Sąjūdžio komisija stalinizmo nusikaltimams tirti.

Vardyno V tomas skirtas 40-čiai tūkstančių 1950–1953 metais nuo sovietinio režimo represijų nukentėjusių Lietuvos gyventojų. Šiame tome pateikti duomenys apie 25,6 tūkst. ištremtųjų, kurie 1951 metais masinių trėmimų akcijos „Osen“ („Ruduo“) metu buvo sugauti besislapstantys nuo paskutinio masinio trėmimo. Čia pateko ir antihitlerinės koalicijos generolo V. Anderso armijos kariai, ištremti pagal atskirus Ypatingojo pasitarimo nuosprendžius, taip pat Jehovos liudytojų sekto nariai, 1951 metų rudenį „iškeldinti“ iš Lietuvos pagal LSSR Ministrų Tarybos nutarimą Nr. 865. Be to, knygoje pateikti duomenys apie 1950–1953 metais kovose žuvusius, nužudytus ir įkalintus partizanus bei apie beveik 10 tūkst. politinių kalinių.

Vardyno I tomas, skirtas 1939–1941 metais sovietinių okupantų ištremtiems, įkalintiems ir nu-

žudytiems Lietuvos gyventojams, buvo išleistas 1992 m., papildytas ir patikslintas 1999-aisiais. Jame pateikti duomenys apie 30,5 tūkst. Lietuvos gyventojų, nukentėjusių per pirmąją sovietinę okupaciją. II tomas, susidedantis iš trijų knygų, yra skirtas 1944–1947 metų žiauriausio teroro ir didžiausių netekčių laikotarpiui, kurio metu nukentėjo 85,3 tūkst. Lietuvos gyventojų.

Vardyno III tome, kurį sudaro dvi knygos, pateikti duomenys apie sovietų valdžios surengtą ir kartu su vietos komunistais kolaborantais 1948 m. gegužės 22–25 d. įvykdytą masinių trėmimų akciją „Vesna“ („Pavasaris“), kurios metu daugiau kaip 40,2 tūkst. žmonių buvo ištremta ir daugiau kaip 13 tūkst. tais pačiais metais nužudyta bei įkalinta.

Vardyno IV tome, taip pat sudarytame iš dviejų knygų, suregistruota 46,7 tūkst. 1949 metais sovietinio režimo represijas patyrusių Lietuvos gyventojų, tarp jų 38,1 tūkst. ištremtųjų per masinių trėmimų akciją „Priboj“ („Bangų mūša“).

Dabar rengiamas VI tomas, apimsiantis nukentėjusius Lietuvos gyventojus nuo 1954 m. iki nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11. Šioje knygoje dominuos partizanai, politiniai kaliniai ir disidentai, jų tikimasi išleisti kitais metais. VI tome taip pat bus visų šešių knygų pavardžių rodyklė ir buvusių knygų papildymai.

PRIMIRŠTOJI KLASIKA

Horizonte bėga šernai

Juozas Aputis

Novelė

Romualdas Rakauskas, iš ciklo „Žydėjimas“

Juozo Apučio novelės – jau pripažinta klasika, kuri nebeprasens ir nebeprisikeis. Aputis – vienas iš rašytojų, giliai ir skausmingai užčiuopęs egzistencialistinį žmogaus vienišumą. Ir visai nesvarbu, kad jo novelių veikėjai gyveno ir veikė gūdaus sovietmečio metais – pasikeitus santvarkai ir papročiams, madoms ir technologijoms, žmogus tebelieka pažeidžiamas ir vienišas. Dažnai prisimenu šią novelę ne tik kaip impulsyvų žmogaus maištą, bet ir kaip susitaikymą su liūdnu savo likimu, tame liūdesyje galbūt atrandant ir kažkokios prasmės.

Renata Šerelytė

Rūta žalioj,

Leiskie mani namopi,

Rūta žalioj.

Ta vakarą jis pats sau buvo keistas. O gal viskas aplinkui buvo keista, nes Gvildys dar niekada taip nejuto, kas yra šalia jo. Truputį svirduliuodamas, jis užkopė į kalnelį, ant kurio pernai iš žėglių buvo pastatytas baltas bokštas, bet nereikėjo ir jo – nuo kalno buvo matyti toliausiai, o saulė vis tiek jau leidosi, nelaukė nieko, negailingai ji skubėjo sukišti į tamsą ir miškus, ir durpyną, kur paliko traktorių Gvildys, ir jau paskui pazardinti tolumoj dunksančią Šatriją, laukus su žydinčiais dobilais. Žiūrėdamas tenai už horizonto, širdyje Gvildys pajuto liūdesį, koksai pasitaiko ne taip dažnai gyvenime, – tokį liūdesį, kai tau atrodo, kad esi svieto laikrodīs, ir ne toks, kurį prisuka, o toks, nuo kurio viskas priklauso: tu spinduliuoji šviesas ir spalvas, girdai upėse gyvulius ir žmones, krauni paukščiams lizdus ir saugai nuo vanagų plikus jų mažylius, tu tvarkai protingiausius dalykus, ir, jei tavęs nebūtų, suklaupytų viskas ant kelių – ir gyvi, ir negyvi daiktai, ir ak: viešpatie, viešpatie! – pajunti, kad vienąkart tavęs nebebus. Taip ateina didysis skausmas ir ilgesys, nes suvoki esąs dievas, kuris žino, jog turės numirti.

Gvildys atsisėdo ant didelio kerpėto akmens, svaigo galva, į namus dar netraukė eiti, dar norėjo žmogus pabūti viešpačiu, sugrįžti į vaikystę. Vaikystė mus persekioja kiekvieną liūdesio ir ilgesio valandą, mes bėgame prie jos lyg prie šaltinio, tenai niekada netrūksta vandens, nes tik vaikystėje mes esame tikri dievai ir tik vaikystėje galime iškasti šulinius trokštantiems pagirdyti. Vieną dieną mes pra-

dedame suprasti, kad ritiname akmenį į kalną ir kad niekada jo neužritinsime. Bet mes nenorime, nenorime jo paleisti atgal.

Žmogus apsidairė. Buvo matyti labai toli, saulė nutvieskė laukus, o per kalvas tolumoj, horizonte, ropojo traktoriai, jie buvo panašūs į šernus, kurie kadaise, po karo, prisiminė Gvildys, ateidavo iš miško ir sulipdavo ant bulvių krūvų. Nuo išgerto buteliuko svaigo galva, jau sunku buvo ką nors atsirinkti, žmogus pakilo ir nusileido žemyn. Reikėjo eiti į namus, visą laiką ant kalno nebūsi, reikėjo nusileisti ir sugrįžti. Jis tyliai pravėrė duris, ėjo per priemenę atsargiai, kad neišsiduotų, ir stengėsi nuviti liūdesį, būti linksmas. Iš virtuvės įbėgo du vaikiukai, įkibo jam į ranką ir tempė. Gvildys nepasakė labą vakarą, tik uždėjo sunkią plaštaką žmonai ant peties. Neaiškus nujautimas persmelkė jo karštą ir apsvaigusią galvą. Žmona vis tylėjo, vis skambino indais, apibarė vaikus, pastūmė kėdę, jos nesuprantamas pyktis vis augo, vis didėjo. Staiga ji pagriebė kampe stovėjusį šluotražį ir pamažu ėmė artėti prie vyro. Jos akys buvo baisesios, tokių dar niekada nematė Gvildys, jis mėgino nusijuokti, bet nespėjo – aštrūs ražai dūrė jam į veidą, akyse žmogus pajuto baisų skausmą, o žmona tuo tarpu sukliko ne savo balsu. Susiėmęs rankomis veidą, žmogus dar spėjo pamatyti ją. Žmona stovėjo lyg pamišusi, nukorusi rankas, išsidraikiusiais plaukais. Drebėdama ji šnibzdėjo:

– Tai tau už gėrimą, tai vis už tavo butelį, kad namai tau nesvarbu, kad niekas čia tau nesvarbu.

Ji tikriausiai negirdėjo savo žodžių, ji negalėjo bent kiek apčiuopiamiau suprasti, kodėl taip padarė. Ir ji niekada negalės. Ji buvo moteris, augino vaikus, ji jau ne kartą buvo žiūrėjusi pro nedidelį trobos langą, kai klykdavo arba baisesiausiai įkyrėdavo vaikai, ji buvo žiūrėjusi pro langą daug sykių,

keisti garsai ją viliojo iš namų, kuriuose jau beveik niekas nebuvo svarbu – nei miškas, nei pievos, nei gyvuliai, ir – baisu pasakyti – netgi vaikai. Ji prisimindavo savo motiną, kuri taip pat buvo jauna ir jauna augino vaikus, ji pasakodavo dukrai kažką panašaus, tačiau už ko vis dėlto užsikabindavo jos motina beviltiškumo valandą, už ko?

Susiėmęs rankomis veidą, žmogus atsisėdo prie stalo. Baisus skausmas raižė akis, vaikai susiglaudę stovėjo kertėj, murzini ir nusigandę, o motina taip pat nepajudėjo iš vietos. Gvildys pakilo, apgraibom susirado ant sienos rankšluostį, apsirišo veidą, apsvyniojo kairiąją akį, dešinę dar šiek tiek matė, paskui palinkęs, svyrnuodamas išėjo iš trobos, aptiko daržinėj dviratį ir išvažiavo.

Važiuoti buvo sunku, jau saulė nusileido, sutemo smarkiai, bet Gvildys žinojo kiekvieną takelį, todėl ir mynė greitai per dobilų lauką.

Ambulatorijoje jam pasakė, kad vienos akies jau tikrai neatgaus, o su antra taip pat neaišku, jei pažeistas nervas, tai visko gali būti. Ar jis galėtų, pavyzdžiui, dabar pat važiuoti į Šiaulius ar Kauną, tenai daktarų daugiau. Reikėtų paskubėti, paskui gali būti vėlu. Jei dabar neturi pinigų, gydytojas laikinai galėtų paskolinti, žmona ryt poryt atiduotų.

Stovėjo Gvildys ambulatorijoje, pro sutinusią dešiniąją akį žvelgdamas į mažą lemputę palubėj, ir nutarė neskubėti, suspės nuvažiuoti ir rytoj, niekas nepabėgs. Ambulatorijoje veidą sutvars-tė geriau, tačiau kairiosios akies jau visai nebuvo, ten tik degino baisi ugnis, o sutinusi dešinioji irgi matė nekaip.

Neatsisveikinęs, vedinas dviratį, Gvildys pasuko prie alinės, kur buvo galima ir stipriau išgerti. Viduje žmonių netrūko, pastebėjo visi Gvildį, puolė klausinėti, vieni mėgino pasišaipyti, kiti aimanavo, vis dėlto ne taip jau dažnai jų kaimė pasitaikydavo panašių istorijų. Gvildys į jų klausimus neatsakinėjo. Gal jei jis nebūtų šiandien vakare užkopęs į kalną, jei ne tas skaudus ilgesys, gal jis ir pasiguostų kaimynams, ir pasipasakotų, bet dabar viskas buvo ne taip paprasta. Gvildys susirado kampe laisvą nudaužytą staliuką ir atsisėdo. Jei būtų kada matęs, jis tikrai pagalvotų, koks dabar graudžiai panašus į dailininko autoportretą be ausies.

Žmonės neatlyžo, vis lindo ir lindo su savo klausimais, bet Gvildys neišsijūžo. Kai priėjo jauna mergaitė nešvariu chalatuku, jis tyliai paprašė bonkos ir duonos, o paskui vėl žiūrėjo pro baltą raištį virš žmonių galvų.

Išgėrė vieną stikliuką ir pasirėmė ranka smakrą. Atrodė žmogus baisesiai, vienoj kertėj jau pasigirdo, kad ir milicininką pašaukti būtų neblogai – ar nematot, kad pamišo Gvildys, bet kitas nusikeikęs pasijuokė iš bailio.

Kai jis išgėrė antrą stiklą, prie staliuko priėjo Gvildžio žmonos tėvas, uošvis, senas jau ir perdžiūvęs kaip šakalys, apšepęs žilais plaukais, sukumbusiom rankom. Senis atsisėdo nugara į žmones, ir Gvildžiui vien nuo to pasidarė geriau. Jis paprašė mergaitės antro stikliuko ir įpylė uošviui.

Jau praėjo gal gera valanda, įkaušusieji išsiskirstė, alinėj liko nebedaug, o jiedu vis dar sėdėjo ir gėrė tylėdami.

– Kaip čia ir buvo, sakyk? Už ką gi? – pagaliau prašneko senis, nagais gremždamas apšepusį žandikaulį.

Gvildys išgėrė dar vieną stikliuką.

Nukelta | 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

– Nežinau, tėve. Tas ir yra, kad nežinau. Vakar parnešiau alga už pusmėnesį, nemažai išėjo, nuslėpiau bonkelei ir šiandien per pietus išgėriau, bet nedaug, kad būtų linksmiau, iš proto gali išeiti, taip liūdna, ar negaliu išgeriti, gal neuždirbu, gal mano namuose pavalgyti trūksta, tėve? – Jis juto, kad liežuvis pradeda pintis, o kairės akies vietoj dar labiau ima degti.

– O buvo tokia – lyg angelas mano duktė.

– Ką ir sakyti, tėve. Nežinau, ar nors sykį smarkiau susipykom. Ir tik įėjau – tuoj ir puolė, ir matai, ką su manim padarė.

Atrodė, kad tik po graudžių žento žodžių senis pamatė ir suprato, kas iš tikro atsitiko, Jis vėl nugremžė nagais skruostą, išgėrė stiklą ir pats nepajuto, kaip kelios didelės ašaros nuriedėjo ant staliuko. Ašarotom akim žiūrėjo į žentą, ir jam dabar atėjo mintis, kad vaikšto kažkas svetimas, tolimas ir baisus jų miškais ir laukais, niekas dar jo nematė, niekur nesutiko, bet jis yra čia pat, užsuka į kiekvieną sodybą, į kiekvienus namus, sėdi traktoriuje arba ant plūgų prikabintoje vietoje, o žmonės nemato jo, dar niekas nepažįsta.

– Kažko nejauku, žente.

– Jau smarkiai išgėrėm, tėve.

– Ne ką ir suprasti begaliu, žente.

– Man rodos, ne dėl girtumo, tėve ... Ir šitaip – puolė kaip kokį svetimą, kaip kokį žmogžudį. Išbadė akis, o tu gali tik dejuoti arba gerti, kaip koksa netikėlis, nieko daugiau. Nėra nei kaip atsikersyti, nei ko pulti, likai žabalas vidury trobos, ir viskas.

Gvildys darėsi vis girtesnis, jau mažiau beliko jame uždaro vyriškumo, kuris ir didžiausią nelaimę, didžiausią liūdesį gali nunešti per visą gyvenimą, neprasitaręs iki pat lemtingos pabaigos. Jis pajuto, kaip ima virpėti pirštai ir visas kūnas, o dešinioji akis, dar ne visai išdurta, bet labai įtartina, – markstėsi. Pačiam sau jis buvo panašus į gerą mažą kačiuką, kuri vaikais, vos sulaikydamas ašaras, neša prie upės ir tenai ilgai ieško akmens, o mažas kačiukas graudžiai supranta, kas bus toliau, bet negali nagais draskyti verkiančio vaiko ...

– Kas darosi, ar gali pasakyti, tėve, ką? Seni tu! Nieko negali, tyli, ir viskas, o man ką daryti? O kur aš dabar turiu dėtis, ką? Ar girdėjai, ką šneka ambulatorijoje. Sako, ir ta antroji gali užgesti. Ar numanai, kas tas yra? – Gvildys trinktelėjo kumščiu į stalą, o uošvis, nežinodamas, ką daryti, pačiupo žento ranką ir ėmė bučiuoti lyg pamišęs, apsiašarojęs ir bejėgis, tarytum bučiumu būtų galima panaikinti neišaiškintą nusikaltimą.

– Prieš gyvulėlį, paukštį rankos nepakeldavo, o čia ... – mėgino pradėti uošvis.

– Prieš žmogų lengviau, tėve ...

– Rugiai žydi aplink, – lyg negirdėdamas žento, sau kalbėjo uošvis, – dulka tik, o žmogus pasijunti kaip sušildytas, geras ir tikras. Dar ir gegužė užsimiršusi vidurvasarį šūktels, ir tave mato visi žmonės, ir tu kiaurai kitus. Kaip tu pakelsi prieš ką nors ranką, kai į tave viskas žiūri kaip į protingiausią ir geriausią?

– A! Rugiai juk ir gegužės niekur nedingo. Kiek tik nori, gegužių nieks dar ir nešauda, tėve. O man tas nepaded, jėzusmarija, kaip nepaded; nė pinigai nepaded, nė duona ... Gegužės aš beveik ir negirdžiu, lyg į smaluotą statinę jos balsas sulenda ... Vakare, kai buvau užlipęs ant kalnelio, traktoriai tik ropoja kalnais kaip šernai, tik ropoja per bulvių krūvas ...

– O man padėdavo ... – atsiduso uošvis. – Ką aš, senas kelmas, dabar tau ga-

liu pasakyti, kaip aš galiu tau padėti? Seilėjuos lyg veršis, o tikresnio žodžio negaliu ištart. Prikibo jau ištisi amžiai prie gerklės ... Mano duktė Onutė išdūrė tau akis, ir dabar senas tėvas seilėjasi apgirtęs prie stalo ...

– Velnią čia pasakysi ...

– Manai, nesupratau, kad pirmiausia tave reikėjo grūsti iš čia ir nelaukiant gabenti į miestą. Aš taip ir buvau galvojęs, kai tik sužinojau, bėgau tavęs ieškoti lyg sudurnėjęs, o paskui juo artyn, juo kvailyn ėmė rodytis mano skubėjimas. Juk nugabendamas tave į ligoninę, aš tau vis tiek nepadedu. Iš girtumo aš gal jau ir į lankas išėjau, bet jei tau vieną akį žmona išdūrė ir kitą gydytojai sutaisys, tai dar ne viskas?

Tai nori, kad abi akys būtų užrištos?

– Ar supranti, jog jau nepadarysi, kad nebūtų iš viso nieko buvę ...

– Ai, ką čia painiotis, tėve! Jau ir taip lyg supančiotas – ir kojos, ir liežuvis ... Gal viską tik laikas panaikina. Pamenu, kai vaikas buvau, niekaip negalėdavau įsivaizduoti, kaip reikės gyventi, kai numirs motina ir tėvas. O še – praėjo penkiolika metų, ir nebeprisimenu tėvų ištisais mėnesiais ...

– Taip yra. Tik mirtis – kas kita. Kad mirsi, jau žinai, kai tik išmoksi galvoti. Ir kad kitas mirs, žinai, kad taip turi būti ...

– O gal taip turėjo būti, kad žmona man akis išbadytų, tik nei aš, nei niekas dar nežinojom, kaip apie mirtį, – kad taip turi būti ...

Išgėrė dar po vieną, butelis jau buvo tuščias, žmonių liko visai nedaug, nors už langų dar vaikštinėjo, laukė, ir abu pakilo – senis ir žentas. Senis rūpestingai laikė žentą už parankės, kad tas neužkliudytų kėdžių. Lauke, prie sienos, Gvildys surado dviratį, atsirėmė į jį, pačiupinėjo, lyg tikrindamas,

ar dar tvirtas, nudūrė galva žemyn:

– Tai aš važiuosiu, tėve.

– Kur tu važiuosi, naktis, einam pas mane, rytoj suspėsi arba tiesiai iš čia galėsi nuvažiuot į miestą.

– Kam čia tos nakvynės, tėve, lyg namų neturėčiau.

– Gvildys šlitiniuodamas pasivarė dviratį ir užsėdo ant jo.

Žmonės prisiskyrė, visi buvo jau nemažai išgėrę, bet galvose dar turėjo sveiko proto ir suprato, kad ant dviračio užsėdo ne paprastas žmogus, o kažkoks ne toks, kažkoks kitoks. Ir senis, kuris klupdamas mėgino vytis dviratį, buvo ne toks.

Jau išvažiavo Gvildys iš miestelio, jau mynė per pievą, tamsią naktį jo galva baltavo lyg vėliava, o užtinusi akis

puikiausiai atsekė kelią. Mindamas nuo miestelio tolyn ir į šalį nuo namų, jis ne sykį pagalvojo, ką dabar veikia žmona, ką vaikai, galvojo, kodėl neatbėgo ji iš paskos į miestelį, nepuolė kaip Kristui į kojas ir nepradėjo verkti. Juk senis tai apsižliumbė. Jam buvo gaila žmonos, namų ir vaikų, gailėstis buvo kone šventas, o skausmingas ilgesys varė Gvildį vis tolyn ir tolyn, sakytum, jis būtų sumanęs išvažiuoti į vaikystę, kur visi esame buvę dievai.

Ankstų rytą senis raitas atlėkė į žento namus, savo dukterį, Gvildžio žmoną, jis rado sėdinčią lauke ant bulvių vagos, išdžiūvusiom akim ir labai graudžią. Senis persigando baisiai, ginė arklį iki miestelio, paskui pasuko taku, kuriuo vakar nuvažiavo žentas, žmonės taip pat viską nujautė ir lėkė seniui iš paskos, kas ant dviračio ar arklio, o kas pėsčias, traktoriai sustojo ant kalnelių lyg šernai, o traktorininkai pasileido per laukus, senis tuo metu nušoko nuo arklio ir bėgo paknopstom, lyg šuo uostinėdamas pėdas.

Dviratį rado septyni kilometrai nuo miestelio, seniui jau ritosi ašaros, kai kimsynuose jis atsekė žento pėdas. Staiga visi sustojo, lyg stabo ištikti: kimsynuose, gražioje salelėj, sukryžiuavęs kojas, lyg šventasis su baltos marlės aureole sėdėjo Petras Gvildys, senio žentas, ir ramiai valgė, jis prisiminė, kad vakar jo žmona Onutė buvo įdėjusi pietus, o jis užgėrė prie traktoriaus ir visiškai užmiršo.

Petras Gvildys sėdėjo ramus, atrodė, kad jis nemato nei subėgusių žmonių, nei iš nustebimo perbalusio senio. Viena akim pro baltą marlę Petras Gvildys žiūrėjo į salelės pakraštį augantį beržą, kuriame tupėjo išsigandusi gegužė.

Aputis, Juozas. *Horizonte bėga šernai: Novelės.*

– Vilnius: Vaga, 1970.

Atminties šuliniai (6)

Audronė Girdzijauskaitė

Ištrauka iš knygos

Pabaiga. Pradžia vasario 20 d. laidoje

Taigi susitikimas su Kanovičiumi lėktuve buvo tikrai malonus. Tik skrydis ypatingas, nes kilusios audros mėtomas lėktuvas Maskvoje niekaip negalėjo nutūpti, sukiojosi, nardė, ir man pasidarė labai bloga. Kai pagaliau nusileidom, mano kojos virpėjo, o Griša pasirodė esąs tikras džentelmenas: nusamdė taksi ir nuvežė mane į Tamaros namus. Bet ji dar nebuvo grįžusi iš darbo, teko palaukti, ir mes sėdėjom skvere ant suolo su visais mano lagaminais. „Kvėpuok giliai – pamatysi, tau bus geriau“, – kelis kartus paragino Griša. Sutarėm, kad kitą dieną, gynimo išvakarėse, apie šeštą valandą vakaro ateisiu į „Nacionalio“ kavinę, kur jis manęs lauks. Pagaliau po darbų atėjo Tamara, aš juos supažindinau, beje, po keleto metų Griša mano prašymu užrašys jai savo knygą „Свечи на ветру“ („Žvakės vėjyje“), o dar po kelių dešimtmečių jie abu atsidurs Izraelyje, tame pačiame Bat Jame prie Viduržemio jūros kranto Tel Avivo pašonėje. Kai Tamaros pakviesta pati nuvykau į Bat Jamą, pakviečiau Grišą su jo Olga pas Tamarą lietuviškos vakarienės: jie atėjo, apžiūrėjo jaukų Tamaros butą, o paskui sėdom vaišintis; valgėm lietuvišką baltą sūrį su medum, juodą duoną ir ragavom stiprų midų... Tik po vakarienės, kai Tamara su Olga išėjo į kitą kambarį, man labai keistai ir netikėtai nuskambėjo Grišos klausimas: „Aš tikiuosi, kad tu tikrai neturi nieko prieš žydus?“ Po šitiekos metų pažinties!

Bet laikas grįžti į Maskvą, kur likimas man iškretė eilinį pokštą: dieną prieš gynimą patekau į Maskvos miliciją. O buvo taip: prieš pietus nulėčiau į teatrą „Na Maloj Bronnoj“, ten radau savo brangią draugę Anią, tuo metu gyvenusią mažame kambarėlyje iš kiemo pusės, prie teatro budėtojo, ir mes abi išlėkėm į Teatro draugiją, kur ji turėjo atsiimti jai svarbų honorarą; labai skubėjom, pasivijom troleibusą ir stotelėje bandėm žūtbūt įsisprausiti, bet vos įlipus ranka su vestuviniu žiedu mane stipriu smūgiu į krūtine išstūmė laukan. Tai buvo jaunas vyras, kitoje rankoje popieriniame pakete laikantis braškes. Aš vėl išokau ir atžagaria ranka užvažiavau jam per skruostą. Troleibusas sustojo, keli žmonės išlipo komentuodami įvykį, bet atsirado kažkoks provincialas, prisistatė kaip „дружинник из Тамбова“⁶⁹, aiškino, kad matė, kaip aš anam trenkusi, išlipo ir pats mušeika, ir Ania; buvo iškviestas milicininkas ir mus su Ania nuvedė į artimiausią milicijos skyrių Puškino gatvėje, vietinių švelniai vadintą „piatačioku“. Istorijos „herojus“ pabėgo, nes braškės jau grėsmingai sunkėsi... O aš ten prasėdėjau apie* tris valandas. Buvau apkaltinta chuliganizmu, kvosta, ko čia į Maskvą atvykau; sakė: „Į studentę nepanaši“, o draugininkas jam pritarė ir pridūrė žinąs, ko čia tokios puošėivos atvyksta, paprasčiausiai abu įtarė, kad mudvi su Ania prostitutės, nes neturim su savimi dokumentų, netikėjo, kad esu studentė ir rytoj turiu gintis diplomą. Per tą laiką Ania važiavo į tolybę pas Tamarą paimti mano dokumentų iš lagamino po sofa. Labai jaudinaus, nes iš milicijos galėjai tikėtis ko tik nori. O jeigu praneš į institutą?! Pro pasilenkusio prie stalo milicininko kepurę anapus Puškino gatvės mačiau kailių parduotuvės ar komiso vitriną; joje ant amžinos kiek pakėlusios ranką manekenės su nupieštais ant pėdų tamsiais batais puikavo balti prabangūs kailiniai. Ir nesvarbu, kad buvo vasara: Rusija – kailių kraštas! Mano nykų sėdėjimą ant kėdės už grotuoto lango šiek tiek paįvairino pokalbis su kokių dešimties dvylikos metų berniuku, kuris buvo uždarytas atskiram aptvare; apsverkęs, paburkusi veidu, su persisukusiu rašaluotu pionierišku kaklaraiščiu, jis buvo suimtas už tai, kad

Audronė Girdzijauskaitė Nidoje, 1973 m.

važiavo vienas. O kaip kitaip jis galėjo važiuoti, jeigu jo mama darbe, o jam reikia į treniruotę?! Aš jį visai paminėjau, sakiau, kad gyvenime visko būna, kad va ir man taip keistai nutiko: mane, besiginančią, stūmė, skriaudė, skundė, bet kaltintojas pabėgo, o aš čia aiškinuos; guodžiau, kad būna daug baisesnių dalykų. Rankinuke radau jam „Barbarisą“ – būdavo tokie žalsvi saldainiukai su rūgšte... Pagaliau grįžo Ania su mano pasu ir, kad ir kaip būtų keista, pavartę pasą, milicininkai mane paleido... Pamojavau nelaimės draugui, o išėjusi į gatvę pajutau laisvės kainą. Skvere žydėjo alyvos, sutikti žmonės, regis, irgi džiaugėsi giedra vasaros pradžia. Palydėjau Anią į Teatro draugiją, ten gražiajame bufete užkandom, išgėrėm kavos, paskubom pasišnekėjom apie viską, ko laiške nesurašys; kviečiau ją vakarop kartu eiti į „Nacionalį“ susitikti su Griša Kanovičium, bet ji tą vakarą turėjo spektaklį. Taip tuokart ir atsisveikinom.

Leidau Gorkio (Tverės) gatve neskubėdama, dairiausi kokių nors naujovių, užsukau į anuomet įžymų „artimojo užsienio“ knygyną „Družba“, kuriame visuomet galėjai gauti gerų vertimų, žodynų, ir sutikau Kęstutį Janulaitį, kaunietį, istoriko, profesoriaus Augustino Janulaičio sūnų, kalbų mylėtoją, fantazuotoją, dėl pomėgio dėvėti vieną kitą prieškarinį tėvo drabužį draugų vadintą Haroldu... Tuo metu jau buvo suleidęs šaknis Maskvoje, pakvietė į svečius. Atsisveikinom, ir aš vėl išėjau į gatvę. Iki susitikimo su Griša buvo likusi valanda, užlipau laipteliais į telegrafą, paskambinau namiškiams, paprašiau, kad dėl gynimo nesijaudintų – viskas bus gerai, apie nuotyki su milicija, aišku, nutylėjau. O tada dar aplankiau senąją ledainę, suvalgiau mažą porciją ledų ir vėl perėjau gatvę „Nacionalio“ link.

Jaudinaus prieš įeidama į savo mylimą kavinę, seniai čia buvusi. Pasitiko įprastinė tylą ir rimtis, ir net mano pamėgtas dvivietis stalelis prie lango pirmojoje salėje buvo laisvas. Bet kurgi Kanovičius? Paėjusi gilyn, pamačiau jį sėdint prie didesnio stalo su nemaža kompanija. Jis atsistojo, pamojo man ir ėmė pažindinti. Oficiantas kaipmat atnešė man papildomą kėdę. Didžiausią nuostabą sukėlė žmogus, čia pat prie stalo skutėsis elektrine mašinėle, kas anuomet buvo didelė naujovė. Kvailai paklausiau, ar visuomet jis skutasi restoranuose, o jis labai linksmai atsakė, kad ne, ne visuomet, o tik tada, kai labai reikia. Tai buvo kompozitorius ir klavesinininkas Andrejus Volkonskis – su juo susidraugavom, ir ta draugystė truko keletą metų, kone iki pat jam išvykstant gyventi į Prancūziją, kurioje gimė, augo ir mokėsi muzikos iki dvylikos metų. Kol tėvai sugalvojo grįžti į išsiilgtą tėvynę ir tuoj pat buvo ištremti į Tambovą... Beje, Lietuvoje jis jau pažinojo Tomą Venclovą, Marianą Bruni, Teodorą Valaitį, Praną Morkų, Virgilijų Čepaitį ir dar keletą žmonių. (Plačiau apie Andrejų esu rašiusi kitoje savo knygoje „Nutulė balsai“.) Atvažiudavo į Vilnių koncertuoti su savo sukurtu ir vadovaujamu teatrališku „Madrigalu“, vilniečių iš karto pamiltu, ir kaip klavesinininkas; mokėjo draugauti, žaisti, improvizuo-

ti gyvenimą ir būti laisvu žmogum nelaisvoj šaly, kas man labiausiai imponavo. Nekentė niūrios minios, grūsties, todėl dirbdavo ir muzikos iš savo turtingos fonotekos klausydavosi naktimis, dažnai su bičiuliais, o ilsėdavosi dieną. Daugelį jo sumanymų lydėjo vynas. Kai reikėdavo vykti į repeticijas ar posėdžius, važiudavo taksi. Džiaugiausi, kiek vėliau susipažinusi su elegantiška, aristokratiška ir sykiu paprasta jo mama; kartą, mums valgant jų virtuvėje grybų sriubą iš prancūziško pakelio (tokių niekada nebuvau mačiusi), ji man pasakė įsidėmėtiną frazę: „Я графиня только по мужу.“⁷⁰

Kavinėje greta Andrejaus sėdėjo žavingas jaunas jo draugas iš Gruzijos, Džanri, studijuojantis Tbilisyje istoriją. Buvo ir maloni jauna gydytoja, jų draugė. Kai pasakiau, kad neseniai išsivadavau iš milicijos, ir papasakojau savo nuotyki, visi labai pagyvėjo, o Andrejus džiaugsmingai šūktelėjo, kad pagaliau yra už ką išgerti!

Su Griša atsisveikinom prie kavinės durų, aš jam dar kartą padėkojau, ir jis nuėjo į viešbutį. Kitą dieną turėjo išskristi. O aš – pas Tamarą. Juk prieš gynimą derėjo susikaupti. Prieš išsiskiriant Andrejus paprašė po gynimo procedūros jam paskambinti ir pasakė noris ta proga surengti šventę – kelis savo draugus ir mane ketina pakviesti į naują čekišką alaus barą Sokolnikų parke, jei aš neturiu kitų planų. Sutarėm.

Aludė buvo labai demokratiška – visi gėrė alų. Valgė tuos pačius žirnius su dešrelėm, sėdėjo prie ilgų medinių stalų greta nepažįstamų. Tarp stalų kartkartėmis pasirodydavo bėpinigiai alaus mėgėjai, kurie dairėsi nebaigtų gerti bokalų ir mikliai juos ištuštindavo. Stebino ilgiausios eilės į tualetą, įkurdintą ilguose vagonuose čia pat prie baro pastato. Alų tądien gėriau bene antrą kartą gyvenime ir nepasakčiau, kad man buvo skanu. Andrejus sukritikavo mano gėrimo būdą po truputį siurbčiojant: „Это тебе не кофе, пиво надо вливать в себя“⁷¹ Bet mums buvo labai linksma, o aš džiaugiausi pagaliau užbaigusi institutą. Tik keista buvo vaikščioti po Maskvą, kai joje nėra Piotro.

Nuo bukinančios sovietmečio monotonijos, nuo melagingų šūkių ir pompastiškų lozungų kiekvienas gynėsi kaip mokėjo: kas sportavo, kas keliavo autostopu po Sovietų Sąjungą, kas skaptavo ar drožė tai, ką vidus liepė, piešė ar tapė užsidaręs dirbtuvėje dalykus, kurių į viešumą iškelti negalėjo. Taip po truputį formavosi srovė ar ištisas judėjimas, vėlesniais metais dailėtyrininkės Elonos Lubytės pavadintas tyliuoju modernizmu. Žmonės kalbėjosi, aptarinėjo naujausius reiškinius ar įvykius, ginčijosi susibūrę namuose, dažniausiai virtuvėse, kur niekam netrukdė.

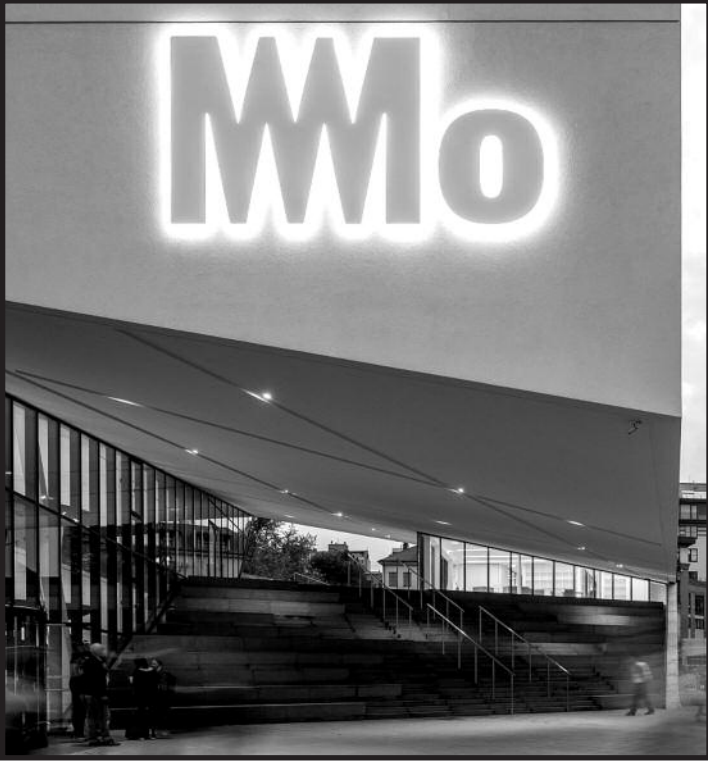
69. Draugininkas iš Tambovo (rus.).

70. Aš grafiene tik pagal vyrą... (Rus.)

71. Čia tau ne kava, alų reikia į save pilti! (Rus.)

„Sunkus amžius“

Ieva Marija Mendeikaitė

MO muziejus jau priima lankytojus

Po beveik penkių mėnesių pertraukos Lietuvoje pažadu praddami atidaryti muziejai. Prie vieno iš didžiausių šalies muziejų – MO – lankytojai rikiavosi dar prieš 10 valandą ryto. Jie tikino per šį laiką išsiilgę kultūros bei meno. Kaip pasakojo kalbinti žmonės, nors lankymosi sąlygos tikrai buvo griežtos, jos iš tiesų reikalingos. Tuo metu muziejaus vadovė teigė, kad jau yra parduota daugiau nei 1 000 bilietų.

MO muziejus lankytojams pristatė parodą „Sunkus amžius. Szapocznikow – Wajda – Wróblewski“. Iš praėjusio rudens į šių metų pavasarį perkelta parodoje eksponuojama trijų garsių menininkų ir žymių Lenkijos pokario kūrėjų kūryba. Tai kino režisieriaus Andrzejus Wajdos (1926–2016), skulptorės Alinos Szapocznikow (1926–1973) ir tapytojo Andrzejus Wróblewskio (1927–1957) darbai. Paroda „Sunkus amžius. Szapocznikow – Wajda – Wróblewski“ kol kas yra sudėtingiausias ir ambicingiausias MO muziejaus projektas, įtraukiantis 25 tarptautinius muziejus, galerijas ir privačias kolekcijas. Apie 120 kūrinių į šią parodą atkeliavo net iš 5 valstybių.

MO muziejaus direktorė teigė: „Labai didžiujamės ir džiaugiamės šia paroda. Pristatysime iškilus menininkus, kurių kūrinius gauti ir pamatyti vienoje vietoje – tikrai neeilinė galimybė. Už tai, kad galime Lietuvos visuomenei pristatyti šią parodą, esame dėkingi daugeliui žmonių.“ Anot MO muziejaus direktorės, ši tarptautinė paroda būtų neįmanoma be tarptautinių partnerių ir tarptautinio bendradarbiavimo.

Paroda organizuojama bendradarbiaujant su Adomo Mickevičiaus institutu Varšuvoje. „Ši paroda yra dar vienas instituto projektas, pristatantis žymiausių Lenkijos pokario menininkų darbus. Praėjusiais metais Andrzejus Wróblewskio darbai buvo pristatyti parodoje „Laukiamasis“ Slovėnijos Moderna galerijoje. Šį kartą Lietuvoje MO muziejaus parodoje pristatomi trys žymūs pokario menininkai ir visi parodos lankytojai galės sužinoti, kaip panaši menininkų patirtis buvo interpretuojama tapyboje, kine, skulptūroje“, – sako Adomo Mickevičiaus instituto direktoriaus pavaduotoja Barbara Krzeska.

Parodoje eksponuojami menininkai yra garsūs visame pasaulyje. A. Sza-

pocznikow darbai ir kūryba pristatyta MoMA muziejuje New Yorke ar Pompidou centre Paryžiuje. A. Wajda yra pelnęs ne vieną tarptautinį apdovanojimą, tarp kurių ir „Oskaras“ už viso gyvenimo pasiekimus. O A. Wróblewskis yra itin vertinamas dailininkas Lenkijoje, gimęs ir užaugęs Vilniuje.

Parodą kuruoja legenda tapusi Lenkijos meno kritikė ir istorikė Anda Rottenberg. Buvusi Lenkijos nacionalinės galerijos „Zachęta“ vadovė, ne vienos knygos autorė, „Vogue Polska“ žurnalo kultūros skilties redaktorė A. Rottenberg taip pat yra aktyvi pilietinių iniciatyvų dalyvė.

Parodoje pristatomi menininkai gimę panašiu metu, anksti neteko tėvų ir savo paauglystės metu tapo karo nusikaltimų liudininkais. Šie įvykiai ir trauminės patirtys paliko ypatingą žymę jų gyvenime ir kūryboje. Menininkus taip pat papildomai veikė pokario politika ir ideologija, kurią veikė komunistinis režimas ir šitaip bene keturis dešimtmečius slopino Lenkijos kolektyvinę atmintį. Parodos kuratorė A. Rottenberg parodoje atskleidžia, kaip tie patys simboliai ir metaforos atsikartoja šių trijų menininkų kūryboje – tapyboje, kine, skulptūroje.

Lankytojams pristatomoje parodoje atskleidžiama, kaip teigia kuratorė, „karo užkrėsta“ menininkų kūryba. „Parodoje ne tik naujai interpretuojami gerai žinomi kūriniai ir filmai, bet taip pat atskleidžiama, kas sieja atrinktus darbus, su-

kurtus trijų menininkų, apstėstų karo ir mirties. Paauglystė pati savaime neretai suvokiama kaip trauminis amžius. Šis laikotarpis gali paveikti visą gyvenimo eigą. O jei dar tenka išgyventi vieno iš tėvų mirtį, patirti sunkiai pakeliamą karo kasdienybę, kurioje stinga dorovingumo ir padarumo, ištinka „karinis brendimo amžiaus sindromas“, pažymėtas išskirtinės stigmatos“, – sako A. Rottenberg, parodos kuratorė. Parodos pavadinimas „Sunkus amžius“ pasiskolintas iš Alinos Szapocznikow 1956 m. skulptūros, įvaizdinančios paauglės figurą. „Sunkus amžius“ tampa nuoroda tiek į sunkų ir tragišką istorinį laiką, tiek į vieną svarbiausių ir sudėtingiausių žmogaus brendimo laikotarpių – paauglystę. Šią skulptūrą bus galima pamatyti ir parodoje MO muziejuje.

A. Wróblewskio istorija Lenkijoje įprastai pradama nuo 1945-ųjų metų, nors savo kūrybos kelią jis pradėjo Vilniuje. Dailininkas gimė Vilniaus Stepono Batoro universiteto teisės profesoriaus Bronislawo Wróblewskio ir dailininkės Krystynos Wróblewskos šeimoje. Iki pilnametystės jis gyveno Vilniuje ir čia pradėjo savo kūrybos kelią. Būdamas paauglys, karo metais A. Wróblewskis tapo Vilniaus dailės akademijos laisvuju klausytoju.

Deja, karas sugriovė ramią jo šeimos gyvenimo tėkmę. Mirė tėvas, o karo pabaigoje Andrzejus su motina ir broliu buvo priversti palikti Vilnių ir repatriuoti į Lenkiją. „Viena iš svarbių priežasčių eksponuoti šią parodą buvo ir suvokimas, kiek mažai Lietuvoje už siauro profesionalų rato ribų yra žinoma apie A. Wróblewskį – garsų Lenkijos menininką, gimusį ir užaugusį Vilniuje. Kiek nedaug žinoma apie jo istoriją ir kūrybą Lietuvoje ir kaip vis dar yra nepatogu kalbėti apie Vilniaus istoriją Antrojo pasaulinio karo metų sukuryje“, – priduria M. Ivanauskienė.

O kita, taip pat mažai Lietuvoje žinoma, tačiau unikali autorė – Alina Szapocznikow. Alina yra lenkų skulptorė, išgyvenusi Holokaustą. Ji radikaliai permastė skulptūrą – kūryboje pasitelkė poliuretana, poliesterį, skirtingas hibridines medžiagas. Kūryboje ji apmąstė mirties, ligos, laikinumo, moters tapatybės temas, jas perteikdama savo kūno dalių liejiniais, virstančiais įvairiais buitinais objektais (lempomis, peleninėmis, pagalvėmis ir kt.). Menininkė žavėjosi siurrealizmo, naujojo realizmo ir popmeno idėjomis. Szapocznikow kūryba pristatyta MoMA muziejuje (New Yorkas), WIELS šiuolaikinio meno centre (Brukselis), Pompidou centre (Paryžius) ir kt.

Trečiasis parodos menininkas Andrzejus Wajda yra vienas ryškiausių kino režisierių pasaulyje, žinomas kaip filmų „Kanalas“ (1957), „Pelenai ir deimantas“ (1958) ir „Katynė“ (2007) autorius. Sudėtinga Lenkijos istorinė tematika, karo siaubas, ideologinė priespauda ir žmogaus moralinis apsisprendimas – pagrindinės jo filmų temos. Wajdos filmai yra pelnę „Auksinę palmės šakelę“, Berlyno kino festivalio „Auksinį lokį“ ir daugelį kitų apdovanojimų,

Parodos „Sunkus amžius“ fragmentai

už visą savo kūrybą režisierius yra gavęs Europos kino akademijos apdovanojimą bei „Oskarą“ už viso gyvenimo pasiekimus.

Pasak muziejaus vadovės, pirmieji bilietai į atidarymo dieną – kovo 20 d. – buvo išparduoti rekordiniu greičiu. Jų neliko jau šios savaitės viduryje. „Iš viso šiuo metu esame pardavę jau daugiau nei 1 000 muziejaus bilietų“, – tikino ji. Taip pat pridurdama, kad visi dvejojantys apsilankyti muziejuje dėl saugumo priežasčių turėtų būti ramūs, kadangi muziejus griežtai reguliuoja lankytojų srautus patalpose. Jų skaičius apskaičiuotas taip, kad pagrindiniame parodų plote būtų skirta ne mažiau nei 20 kv. m ploto 1 lankytojui/namų ūkiui vienu metu.

„Muziejuje būtina dėvėti apsaugines veido kaukes, laikytis saugaus atstumo, dezinfekuoti rankas, atvykus su iš anksto įsigytu biuletu, kolegos kasoje jį patikrina bekontaktiniu būdu. Muziejuje budi MO savanoriai ir apsauga, kurie užtikrina, kad visų taisyklių būtų laikomasi. Muziejuje esanti vėdinimo sistema per dvi valandas orą pakeičia 100 proc. šviežiu. Lankytojus aptarnaujantys darbuotojai yra reguliariai testuojami. Kiekviename muziejaus aukšte yra rankų dezinfekatoriai ir kviečiame lankytojus reguliariai dezinfekuoti rankas. Taip pat yra reguliariai vykdoma paviršių dezinfekcija, o visos durų rankenos bei kiti liečiami paviršiai yra apkljuoti sertifikuota antibakterine plėvele“, – M. Ivanauskienė pasakojo apie tai, kokių apsaugos priemonių imtasi.

Tad jeigu labai pasiilgote meno ar tiesiog norite pajvairinti savo kasdienybę, MO paroda laukia jūsų. Jeigu tik spėsite įsigyti bilietus. Parodą muziejuje bus galima aplankyti iki liepos 18 d.

Krėsle su detektyvu Apie nematomus žudikus

Renata Šerelytė

Prisiskaičius *fb* sąmokslų teorijų, susijusių su pandemija, skiepais ir vakcinomis, labai pravartu pasiskaityti ir kokią šturpią knygelę, susijusią su medicininiais eksperimentais. Klasikos mėgėjams pasiūlyčiau Herberto Wellso „Daktaro Moro salą“, tik ar nebus ji kiek pasenusi technologijų požiūriu; gyvūnų vivisekcija, norint padaryti iš gyvūno žmogišką būtybę, atrodo labai brutali ir kruvina, reikalaujanti daug laiko, fizinių jėgų ir tvirtos psichikos. Nors nesu tuo tikra, bet manau, kad jeigu šiandienos mokslininkai imtųsi tokio uždavinio – sužmoginti gyvūną – tam atsirastų daug patogesnių ir efektyvesnių būdų. Juk ne veltui kalbama apie genų inžineriją, genų žirkles, žmogaus ir gyvūno genomus ir panašiai.

Įdomią autorę, kurios knygos medicinos žinios (ir gydytojos praktika) pavirto intriguojančių siužetų pagrindu, atradau palyginti neseniai. Pirmą Tess Gerritsen knygą „Kaulų sodas“ rekomendavo pažįstama literatūrologė; perskaičiau, patiko, bet tik tiek. Tai buvo seniai, gal prieš dešimt metų. Su kitomis susipažinau visai neseniai ir... praričiau vieną po kito: ir medicininis trilerius, ir Ricoli ir Ailz seriją. (Tik romantinių trilerių neskaičiau – nuobodus pats žanras). Lietuvių kalba Tess Gerritsen knygų išleista tikrai daug – ir nesistebiu, nes iš bibliotekų jos mielai imamos ir skaitomos, perkamos taip pat gerai. Pa-

slaptis paprasta – įtraukiantis siužetas, baisūs, dramatiški įvykiai, širdį virpinantis aukų bejėgiškumas, narsūs policininkai ir sekliai, meistriškai priartinama kulminacija, netikėta atomazga (net iš kelių pabaigų).

Ir, kas bene svarbiausia, puikios medicinos, o ypač – pataloginės anatomijos žinios (Mora – daugelio Gerritsen romanų veikėja, teismo medicinos ekspertė, vadinama Mirties karaliene). Nors dėl kai kurių veikėjų charakterių pilkumo ir labai nuspėjamų žmonių santykių vaizdavimo schemų autorės pagirti negaliu. Bet, kaip ir sakiau, viską atperka siužetas. Patraukli Ricoli ir Ailz romanų serija, ypač mielas Džeinės Ricoli, italų kilmės policininkės, personažas. Ko nepasakyčiau apie Morą Ailz – iš jos stengiasi padaryti *femme fatale*, bet išėjo ledo karalienė, kurios jausmų ir išgyvenimų autentiškumu kažkodėl sunku patikėti.

Gerritsen romanuose dažnai siaučia žudikas-maniakas, turintis keistų ir klaikių pomėgių ir įsivaizdavimų. Aukus žudo rafinuotai, palikdamas mįslingas žinutes. Medicininė autorės patirtis scenas, susijusias su žmogžudystėmis, paverčia itin autentiškomis. Tačiau įdomu ir originalu tai, kad autorė žudiku kartais padaro... tarkim, bakteriją. (Romane „Šėlas“ daugybę žmonių iš proto išvaro ir priverčia žudyti keistos kilmės mikroorganizmas, atrastas urvo samanose). Arba – toksinės medžiagos, kurias neatsakingi žmonės kažkada užkasė ša-

lia žmonių gyvenamų vietų („Ledinis šaltis“).

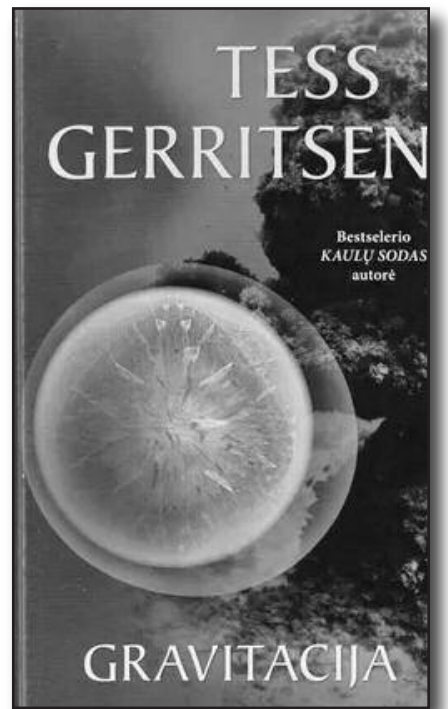
Arba netgi – nežemiškos kilmės pirmuonis, kuris, iškeltas iš vandeny- no dugno ir nuvežtas eksperimentams į kosminę

stotį, pražudo visus joje esančius žmones. Šis Tess Gerritsen romanas, kuris vadinasi „**Gravitacija**“, savaip unikalus. Jis tarsi palieka medicininio trilerio-detektyvo žanro ribas ir pretenduoja į mokslinės fantastikos sritį. Šalia medicininį ir biologijos žinių pateikiama daug įdomių faktų ir medžiagos apie kosminę stotį, jos gyventojų darbus ir rutiną, raketų ir gelbėjimosi kapsulių modelius. Ir nors žmonių santykiai man vėl pasirodė labai nuspėjami ir schematiški (aišku, kad šitas žus, šitas išsigelbės, o šitie vėl pamils vienas kitą ir bus kartu), bet prielaida apie tai, kad nekenksmingas pirmuonis, pakeitus jo DNR ir suteikus tinkamas sąlygas, gali pražudyti ne tik eksperimentuotojus, bet ir visą žmonią, pasirodė įspūdinga.

Taigi kosminė stotis tampa savotiška daktaro Moro sala, kurioje pirmuonis, pradėjęs nuo varlės, vėliau – pelės DNR įsisavinimo, persikelia į žmogaus organizmą. Ir jeigu narsioji pora – mokslininkė ir jos vyras – nebūtų jo sustabdę, galbūt turėtume, hm... ir „žmogų“.

Primena Ridley Scotto „Svetimą“ (*Alien*). Ir tai, kad nuo Wellso laikų iki šiuolaikinio Hollywoodo ši mintis nepaseno, irgi šį tą reiškia.

Apie siužetą: *Jaunai NASA astronautei gydytojai Emai Watson tenka kovoti su kosmose besidauginančiu mirtinu mikrobu. Meginimas gelbėti baigiasi katastrofa: NASA erdvėlaivis sudūžta, o kosminė stotis lieka pavojingai*

Tess Gerritsen. *Gravitacija*. – Vilnius, Jotema, 2011

apgadinta. Ema stengiasi suturėti mirtiną mikroba, o jos artimieji Žemėje lenktyniauja su laiku, skubėdami sugrąžinti astronautę iš kosmoso. Bet gelbėjimo operacijos nebus. Užkratas dabar graso ir Žemės gyventojams, tad stotyje paskelbiamas karantinas ir astronautai paliekami įstrigę orbitoje...

Apie autorę: Tess Gerritsen – kinų kilmės amerikiečių rašytoja. Metė sėkmingą vidaus ligų gydytojos praktiką, kad galėtų auginti savo vaikus ir susitelkti į rašymą. Ji susilaukė pripažinimo JAV už pirmąjį medicininį veiksmo romaną, *New York Times* sąrašo bestsellerį „Derlius“; ji taip pat parašė garsųjį bestsellerį „Chirurgas“. Romantinių trilerių, garsios detektyvinių knygų serijos apie Ricoli ir Ailz, susilaukusios ir ekranizacijos, autorė.

Atminties šuliniai

Atkelta iš 6 psl.

Taip žinios keliavo iš vienos virtuvės į kitą. Nemažai inteligentų lankė dailininkų dirbtuves, vedėsi ten svečius atvykėlius, kurie retykiais pirko jų darbus. Niekada nepamiršiu, koks dosnus draugams buvo tada sunkiai vertęs Leonardas Gutauskas – nuoširdžiai dovanotų darbų turi dažnas jo bičiulis, o kiek jų išdalinta apsilankiusiems iš svečių kraštų!

Teko ir man su iš Amerikos atskridusiu Vytautu Ignu, mūsų giminaičiu, lankytis Algio Švažo ir Jutos Čeičytės dirbtuvėse. Nepamiršiu, kaip Algis vaišino savo dirbtuvėje, kuri buvo anuometiniuose Menininkų rūmuose (dabar Prezidentūra), rodė darbus, o paskui ir dainavo su Ignu, tarsi norėdami tą garšą paskleisti po plačiausius laukus, vienas priešais kitą sustoję, kaip dainuojama šiek tiek įkaušusių vyrų... (Beje, Vytauto atvykimo proga iškilmingų pietų buvom pakviesti ir į Eugenijaus Meškausko, filosofo ir mūsų giminaičio, namus Donelaičio gatvėj.)

Tais metais buvo karštai aptarinėjami Maskvos kultūrinėje spaudoje pasirodę straipsniai, kad Lietuva, įkurdama tokias kavines kaip „Neringa“ ar restauruodama Trakų pilį, stengiasi grįžti į praeitį, kad tą praeitį idealizuoja! Intelligentai rinko liaudies drožėjų skaptuosius rūpintojėlius iš nykstančių, naikinamų kopyltstulpių. O gudresni nevalgė ir plėšti... Dažno iš mūsų gyvenimą nuo knygų sekcijų stebėjo rūpintojėliai, angelai ir šventieji, jau gal ir pamiršę, iš kur čia atkeliavę... Pavogti ir išsaugoti?

Čia derėtų stabtelėti ir atsigręžti į anų laikų Kauną, kuriame taip pat vyko įdomių ir svarbių dalykų, apie kuriuos sužinodavo ir vilniečiai, ir kitų Lietuvos miestų gyventojai. Va, pavyzdžiui, iš Kauno muziejininkų pasklido žinia apie ypatingą įvy-

kį M. K. Čiurlionio muziejuje: įprastai kai kurie Čiurlionio paveiksliai, kaip „Rex“, „Rojus“ ar „Auka“, dėl religinių motyvų nebuvo rodomi plačiajai publikai ir laikyti sandėliuke prie ekspozicijos. Šią istoriją man pasakojo Laimė Lukošūnienė, tuo metu dirbusi muziejuje. Kai buvo pranešta, kad į Kauną atvyksta turistinė lietuvių išeivių grupė iš Amerikos (jau pats jų atvykimas buvo didžiulis įvykis!) ir lankysis muziejuje, norėdama pamatyti ir nuslėptus Čiurlionio paveikslius, muziejaus vadovybė gavo įsakymą tuos darbus ištraukti į dienos šviesą; suuderinus su dailininko seserim Valerija Karužiene, kuri tuo metu gulėjo ligoninėje, „Rex“ ir kai kurie kiti paveiksliai iš sandėliuko buvo iškelti, o „Rex“ netgi pakabintas lygiai toje pat vietoje, kur kabėjo prieš karą! Tokie kultūriniai įvykiai žmonėms turėjo didžiulį poveikį – ir muziejų ėmė plūsti lankytojai.

Ne paslaptis ir tai, kad Kauno meno mokykla parengė daugybę kadru Vilniaus dailės institutui, buvo daugelio Lietuvos dailininkų *Alma mater*.

Svarbu priminti ir tai, kad Kaunas, kaip ir Druskininkai ir dar kai kurios Lietuvos vietovės, ėmė matyti Lenkijos televiziją (regis, Suvalkuose įrengus televizijos bokštą); įsitaisę išradingesnes antenas, galėjo žiūrėti ne tik įdomias lenkiškas programas, bet ir amerikietiškus, Vakarų Europos šalių filmus, matė platesnius horizontus, o kartu po truputį mokėsi ar tobulino lenkų kalbą... Šie kontaktai svarbūs buvo ir vietiniams lenkams. Beje, filmų žiūrėti ir vilniečiai važiuodavo į Kauną. Labai daug kas klausė ir lenkų radijo programas. Taigi Lenkijos įtaka – jų laisvamaniškos nuotaikos, kultūros, meno judėjimai ir srovės – buvo didžiulė, nes formavo ir mūsų pasaulėjautą, pasaulėžiūrą ir poreikius. Ypač vėliau, kai prasidėjo „Solidarumo“ laikai...

Kalbant apie anų metų Kauną, svarbu paminėti ir tai, jog Laisvės alėjoje dar gyvavo Konrado kavinė – „Tulpė“, kurios laisvamaniška prieškarinio dva-

sią ir bendravimo būdą stengėsi savaip perimti „Neringa“ Vilniuje. Kauno muzikinis teatras irgi skyrėsi nuo demokratiškų vilnietišku tuo, kad į spektaklius ponios (o Kaune šis žodis niekada nebuvo išnykęs) ateidavo vilkėdamos vakariniais, dažniausiai išsaugotais prieškariniais apdarais, blogu oru rūbinėje persiaudavo batelius, vyrai mėgo kad ir daug kartų restauruotas skrybėles, blizgino batus...

Bet svarbiausia, kad po truputį pradėjo grįžti Sibiro tremtiniai. Kauno sporto halėje ovacijomis buvo sutiktas iš lagerio sugrįžęs politinis kalinys, mūsų „bosų karalius“ Antanas Kučingis. Intelligentija palaikė ryšius su iš tremties grįžusiais diplomatais Urbšiu ir Klimu. Puoselėti papročiai, šeimos šventė senąsias šventes, vieni kitus lankė. Kaune buvo Nacionalinė biblioteka, veikė aukštosios mokyklos. Į Kauną užklydo ir kelios užsienio meno parodos – chruščiovinio „atlydžio“ atgarsiai. Vasaromis Kauno filialu tapdavo Palanga... Tradicinės medinės vilos, kuriose būdavo apsisostojama, Tiškevičių rūmų parkas, ilgi pasivaikščiojimai jūros krantu teikė ne tik poilsį ir malonumą, bet ir galimybę atvirai pabendrauti nesekamam. Dovanodavo sąlyginę laisvės iliuziją... Visko neišvardysi, tik aišku, kad laikinosios sostinės įtaka Vilniui ir visai Lietuvai buvo didžiulė. Juk ir į Sąjūdį atėjo Žalia-kalnio inteligentų sūnūs ir dukros.

Jau gerokai vėliau, bet dar sovietmečiu, visuotino menininkų sujudimo bei dėmesio sulaukė ir Vilniaus universiteto 400-osios metinės. Universiteto rūmai iš anksto buvo ne tik valomi ir iš dalies restauruojami, universitetą įamžinti ir išdailinti pakviesti įvairių sričių žymiausi menininkai-monumentalistai, grafikai, skulptoriai: Algimantas Švažas, Rimtautas Gibavičius, Petras Repšys, kiti... Nepamiršiu, kaip eidavom pasižiūrėti į Repšį, užsikorusį ant aukštų kopėčių ir tapantį įžymiąją freską ant kolonos Lituanistikos centre... Tokių stebėtojų, kurie jam trukdė, bet kartu ir palaikė, buvo daugybė. Vis platesni visuomenės sluoksniai ėmė dalyvauti Lietuvos praeities išsaugojimo, atkūrimo, įprasminimo procesuose.